

Marharyta Chabanna
National University of "Kyiv-Mohyla Academy"
chabanna@ukr.net

Соціальна спрямованість партійних програм як прояв політичного опортунізму (на прикладі парламентських виборів в Україні)

The Social Orientation of Party Programmes as a Trait of Political Opportunism (the Example of Parliamentary Elections in Ukraine)

Анотація:

У статті розглянуто прояви опортуністичної поведінки у діяльності українських політичних партій, зокрема при формулюванні передвиборчих партійних програм. Із врахуванням економічних чинників та рис політичної свідомості українського суспільства, автор показує актуальність використання політичними партіями обіцянок, які стосуються збільшення соціальних виплат. Відповідно, спосіб їх формулювання у передвиборчий період є проявом політичного опортунізму у партійній діяльності, оскільки спирається на асиметричний розподіл інформації між лідерами політичних партій та виборцями. Зокрема прихованою є інформація про те, що реалізація декларованих популістських заходів, із мінімальним покращенням добробуту виборців у короткостроковому періоді, супроводжуватиметься негативними наслідками для економічного розвитку та подальшим зниженням добробуту переважної частини населення у довгостроковому періоді. У статті показано, що післявиборче невиконання політичними партіями передвиборчих обіцянок спричиняє зниження довіри суспільства до відповідних політичних інститутів.

Ключові слова: політична партія, політичний опортунізм, політична довіра, політичні вибори, *ex ante* та *ex post* опортунізм

Summary:

The article analyzes the traits of opportunistic behaviour of Ukrainian political parties in the process of creating election programs. Taking into account economic factors and some features of political consciousness of the Ukrainian society, the author shows how political parties use promises of increasing social payments. The hidden effect of the programs' realization depends on the "asymmetry" in the information about the differences between short-term benefits and long-term costs. The implementation of declared populist programs (aimed at voters' welfare improvement in the short term) causes the negative effects on economic development and reduces the welfare of population in the long run. But at the same time, the paper shows that the failure of political parties' campaign promises causes a decrease in public trust to the relevant political institutions which is a consequence of pre-election opportunism.

Keywords: political party, political opportunism, social expenses, political trust, political elections, *ex ante* and *ex post* opportunism

1. Поняття політичного опортунізму та його прояви у партійній діяльності

Питання мотивацій політичних суб'єктів, зокрема суб'єктів партійної діяльності, є одним із предметів досліджень у політичній науці¹. Суттєвим тут є врахування індивідуальної функції корисності політичного суб'єкта (індивідуальних мотивацій, які можуть спричиняти відмову від економічного зиску заради отримання інших благ, пов'язаних з цінностями, переконаннями, репутацією тощо¹). Акцент, відповідно, можемо поставити на типі раціональності у процесі прийняття рішень, зумовленої поведінковими передумовами, такими як: прихильність до ідеології, прагнення особистого зиску, орієнтація на отримання політичної ренти, тощо. При цьому потрібно враховувати, не лише прагнення суб'єктів максимізувати корисність, але і обмеженість ресурсів, у тому числі інформаційних, які є необхідними для прийняття та реалізації рішення, з однієї сторони, та які сприяють опортуністичній поведінці внаслідок їх асиметричного розподілу, з іншої сторони. До того ж, велику роль відіграє пов'язана з цим невизначеність, яка також спонукає індивідів до опортунізму і водночас є його наслідком у політичній діяльності.

Розгляд явища опортуністичної поведінки запропоновано економістами, які інтерпретують це поняття як використання інформаційної асиметрії² між суб'єктами взаємодії для максимізації своєї корисності у сфері підписання угод та дотримання правил, введення інших учасників процесу у оману наданням недостовірної інформації. Таку поведінку пояснюють також як дискреційну стосовно заявлених доходів для впливу на результати договорів, і отже, на перерозподіл багатства³. Опортунізмом може вважатися поведінка учасника економічних відносин, спрямована на одностороннє отримання переваг за рахунок іншого або інших учасників відповідних відносин⁴; ухилення еконо-

¹ М. Чабанна, *Опортуністична поведінка суб'єктів партійної діяльності*, "Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України", 2012, № 3(59), с. 239.

² Sun Lan and Rath Subhrendu, *Fundamental Determinants Opportunistic Behavior and Signaling Mechanism: An Integration of Earnings Management Perspectives*, "International Review of Business Research Papers", 2008 vol. 4, no.4, p. 410.

³ Y. S. Suh, *Communication and income smoothing through accounting method choice*, "Management Science", 1990 vol. 36, pp. 704-723; W. Guay, S. Kothari, R. Watts, *A market-based valuation of discretionary accrual models*, "Journal of Accounting Research", 1996 no. 34, p. 83-105, T. E. Christensen, R. E. Hoyt, J. S. Paterson, *Ex ante incentives for earnings management and the informativeness of earnings*, "Journal of Business Finance and Accounting", 1999 no. 26, pp. 807-832.

⁴ *Словарь основных понятий стратегического планирования*, ред. Г. Б. Клейнер, Москва 2002, с. 502.

мічного агента, який прагне особистого зиску, від дотримання умов договору з метою отримання прибутку за рахунок утиску прав партнера, у тому числі, за рахунок обману та приховування інформації⁵, порушення зобов'язань, в цілому, порушення інтересів іншої сторони (або суб'єкта взаємодії) тощо⁶; здатність індивіда до максимізації власних переваг у будь-якому контексті⁷.

Один із розробників теорії опортуністичної поведінки, О.Уільямсон, визначає опортунізм як вид егоїстичної поведінки, надання неповної або викривленої інформації з метою зумисного обману, введення в оману, викривлення та приховування істини тощо⁸. Іншими словами, опортуністична поведінка є прагненням отримання особистого зиску, коли індивіди, приймаючи рішення, прагнуть реалізації лише власних інтересів, нехтуючи принципи моралі. Передумовами опортуністичної поведінки є нерівномірний розподіл ресурсів між суб'єктом та об'єктом впливу, обмежена раціональність (обмежені пізнавальні можливості як ресурсні обмеження), невизначеність, специфічність умов взаємодії суб'єктів політичного процесу.

У політичній сфері найяскравішим прикладом опортуністичної поведінки можемо вважати невідповідність дій/рішень індивідуальних або колективних суб'єктів прийняття рішень, намірам, декларованим претендентами на виборні посади. Партійна та виборча діяльність є найпоширенішими сферами прояву опортуністичної поведінки у політиці, коли йдеться, як про гасла виборчих програм, орієнтованих на здобуття голосів виборців, так і про домовленості з наявними або потенційними політичними партнерами, виконання зобов'язань, ухвалення рішень в умовах інформаційних обмежень тощо.

В цілому, питанню опортуністичної поведінки у виборчому процесі приділено окрему увагу у численних дослідженнях переважно з акцентом на діяльності кандидатів від партій на президентських, парламентських або місцевих виборах; або взаємодії політичних партій з іншими суб'єктами політичного процесу з метою отримання ресурсів для здійснення виборчої діяльності. Окремі автори ототожнюють опортунізм та

---

⁵ М. И. Одинцова, *Институциональная экономика*, Москва 2007, с. 386.

⁶ В економіці, наприклад, може йтися про надання послуг (з низькою якістю та кількістю) для отримання додаткового прибутку

⁷ L. M. Brown, *Around Closed Doors and through Open Windows: a Theory of Aspirant Opportunism, 1796–2004*, "Congress & the Presidency", 2009 vol. 36, p. 3.

⁸ О. И. Уильямсон, *Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация*, СПб. 1996, с. 98.

прагматизм, підкреслюючи їх важливість у відносинах між політичними партіями та окремими політиками, коли опортуністична підтримка партії залежить від доступності політичних та матеріальних ресурсів, які може бути обмінено на політичну підтримку, і, таким чином, на владу⁹.

У такому контексті, варто звернути увагу, що при формуванні опортуністичної поведінки індивіди не лише зіставляють видатки дотримання норм та правил з видатками їх недотримання, але завдяки інституціоналізації взаємодії, отримують відповідну інформацію, у тому числі про можливі та прийнятні варіанти дій. Відповідно, тип раціональності у процесі взаємодії, притаманний суб'єктам прийняття рішень, залежить від інститутів, які функціонують в організації для здійснення управління. І суб'єкти, обираючи тип поведінки (переслідуючи певні цілі, ототожнюючи або не ототожнюючи власні цілі з цілями організації тощо) повинні враховувати реакцію як зовнішніх учасників політичного процесу, так і інших суб'єктів партійної організації.

Якщо використовувати запропонований О. Уільямсоном поділ на *ex ante* та *ex post* опортунізм¹⁰, перший його прояв (*ex ante*) у діяльності партійних лідерів, на нашу думку, виникає у процесі формування передвиборчих програм, комунікації з виборцями, укладанні домовленостей з партнерами по створенню виборчих об'єднань, у процесі декларування потенційного розподілу посад за результатами виборів. У такій ситуації йдеться про формулювання у програмах апріорі нереалізовуваних цілей, приховування справжніх намірів участі у виборчій боротьбі; обман та/або підкуп виборців і потенційних коаліціантів тощо. Водночас стосовно реальних коаліціантів на виборчому етапі співпраці – партнерів по виборчих блоках, вагомими є прояви не опортуністичної поведінки, а дій, спрямованих на реалізацію особистих інтересів, коли інформація повинна бути відносно достатньою, і для суб'єктів домовленостей відомими є цілі та ресурси одне одного, обов'язки тощо. Тут відіграє роль інституціоналізація принципу створення виборчих об'єднань у вигляді

⁹ М. Mattlin, *Party Opportunism among Local Politicians after Taiwan's Power*, "Transition East Asia", 2006 vol. 23, no. 1, Spring, p. 71.

¹⁰ Перші стосуються видатків при складанні угоди, проведенні перемовин, забезпеченні гарантій її виконання. Тут важливим є прогноз подій та пристосування до них учасників угоди (суб'єктів реалізації рішення). У протилежному випадку, у процесі реалізації рішення виникатимуть додаткові видатки. Другий тип видатків пов'язано з виконанням угоди. Йдеться про непередбачувані при виконанні угоди обставини, організаційні та експлуатаційні видатки, пов'язані з використанням управлінських структур, наприклад, для врегулювання конфлікту, тощо. Варто сказати, що ці видатки є взаємозалежними. О. И. Уильямсон, *Экономические институты капитализма. Фирмы, рынки, «отношенческая» контрактация*, СПб, Лениздат, 1996, с. 55-59.

нормативного закріплення принципів формування коаліцій, створення парламентських фракцій, наявності імперативного мандату, у законодавстві. Натомість у ситуації отримання перемоги на виборах подальша співпраця політичних партій відбувається під впливом чинників, які дозволяють порушувати попередньо досягнуті домовленості. Щодо формування партійних коаліцій, слід вказати, що прагнення суб'єктів реалізувати власні інтереси шляхом створення об'єднань супроводжується потребою пристосовуватися до змінних умов. Але відповідна поведінка суб'єктів може бути як егоїстичною (коли йдеться про індивідуальні цінності суб'єкта), так і альтруїстичною (коли йдеться про цінності спільноти, з якою суб'єкт себе ідентифікує). Таким чином, другий тип опортуністичної поведінки (*ex post*) властивий для партійних лідерів у ситуації здобуття ними виборчих посад та отримання представництва у органах державної влади, коли йдеться про цілеспрямоване порушення передвиборчих обіцянок, прийняття законів, інших нормативних актів, які зміцнюють політичні позиції відповідних політичних сил та/або суперечать інтересам виборців тощо. Це, як правило, зумовлено не лише трансакційними видатками, які можуть виникати у процесі прийняття очікуваних електоратом рішень, але і відповідними намірами їх суб'єктів на попередньому етапі. В цілому, якщо *ex ante* опортунізм політичних партій пов'язано, переважно, із виборчою діяльністю, то прояви *ex post* опортунізму можемо спостерігати у парламентській діяльності. У такому контексті пропонуємо використовувати у статті поняття популізму як певного стилю формулювання програмних положень або політичних гасел, які орієнтовано на широкі верстви населення, що прагнуть швидкого розв'язання актуальних соціальних питань. Вважаємо, що явище популізму варто розглядати як прояв опортуністичної поведінки, обумовлений декларуванням політичними партіями намірів покращити соціальне становище широких верств населення із використання вочевидь нереалізованих або реалізованих із високими економічними видатками для суспільства, засобів. Зокрема врахування таких чинників, як: 1) тип політичної свідомості суспільства, 2) прагнення виборців, сформовані умовами економічного розвитку, мотивації при голосуванні, 3) роль партійних програм у виборі політичної сили, 4) інформаційні обмеження, тощо; зумовлює опортуністичну поведінку політичних партій у формулюванні передвиборчих програм.

У статті приділимо увагу проявам *ex ante* опортунізму українських

політичних партій у період 2006-2012 рр., коли відбувалися чергові вибори до Верховної Ради 2006 та 2012 рр. та спричинені політичною кризою дострокові вибори 2007 р. Для цього розглянемо формування політичними партіями передвиборчих програм із акцентом на обіцянках покращення соціально-економічного становища населення у ситуації, коли реалізація декларованих намірів була економічно недоцільною та складно-реалізовуваною.

2. Формування «соціальної» складової передвиборчих програм (2006-2012 рр.): передумови та прояви *ex ante* опортунізму

Прояви соціальних деформацій, невисокий рівень добробуту широких верств населення у досліджуваному періоді, спричинив схильність українських виборців підтримувати ті політичні сили, які пропонували швидке покращення матеріального становища. Обіцянки проведення реформ, що потребували часу та ресурсів, меншою мірою привертала увагу виборців, порівняно із декларованими намірами підвищити заробітну плату, пенсії, стипендії, збільшити соціальні виплати, надати дешеві кредити, пільги та субсидії.

У 2008 р. на запитання «Якщо українське суспільство умовно поділити на три соціальні класи, то до якого класу Ви себе віднесли б?» отримано такі відповіді: 1,7% громадян вважали себе належними «до вищого» соціального класу, 50,7% - «до середнього», 31,0% - «до нижчого», 16,6% не змогли відповісти¹¹. Враховуючи те, що велика частина населення України схильна була вважати себе «нижчим» соціальним класом або не могла визначитися із соціальною належністю, питання соціального забезпечення виступило тією складовою передвиборчих програм, яка потенційно привертала увагу великого сегменту виборців.

Відповідно, зрозумілим є те, що перед виборами у 2007 р. громадяни України вважали, що влада повинна сприяти реалізації таких завдань: забезпечення економічного зростання (55%), підвищення загального рівня зарплат, пенсій, стипендій (53%), подолання безробіття (48%), поліпшення медичного обслуговування (42%), боротьба зі злочинністю (41%), соціальний захист незаможних (40%), зниження цін на продукти і товари

---

¹¹ Опитування проведено у червні 2008 р. Центром Разумкова, [електронний документ]; www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=333 [last viewed: 25.09.2014]

першої необхідності (36%), здійснення пенсійної реформи (36%), боротьба із корупцією (31%), реформування житлово-комунального господарства (28%)¹². Водночас понад 58% громадян, як показано у таблиці 1, напередодні парламентських виборів 2007 р. не вбачали суттєвої різниці у передвиборчих програмах політичних сил.

Таблиця 1. Відповіді на запитання «Наскільки істотною є різниця між основними політичними силами, що беруть участь у виборчій кампанії 2007 р.?», у%*

	У передвиборчих програмах	У характері діяльності
Різниця помітно виражена	27.3	31.6
Різниця є, але незначна	33.9	27.9
Різниці майже немає	24.3	27.2
Важко відповісти	13.0	12.5
Не відповіли	1.5	0.9

*Опитування проводилося у вересні 2007 р. Центром Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=108; [last viewed: 25.09.2014].

Отже, тому найбільше виборці приділяли увагу таким питанням: «пропозиції партій (блоків) щодо важливих для них проблем (дуже важливо і важливо для 81%), склад першої п'ятірки (62%), увесь виборчий список партії (53%), кандидатура, яку партія (блок) висуватиме на посаду прем'єр-міністра (75%), кандидатури у склад майбутнього уряду (72%), з якими партіями партія (блок) об'єднуватиметься у Верховній Раді (66%), минула діяльність партії та її представників (66%)»¹³. До того ж, за даними опитування, проведеного у 2008 році, виборці назвали чинники впливу на голосування, наведені у таблиці 2.

¹² Парламентські вибори-2007 в Україні: кого і чому обирають виборці?, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2007_polls/sfkeogerjgoe.htm

¹³ Поділилися думки виборців щодо важливості надання фінансових декларацій кандидатів (для 43% це істотно, а для 41% – не істотно). Не значущою для вибору більшість вважає інформацію про приватне життя кандидатів (важливо для 30%, не важливо для 56%) та відомості, які компрометують кандидатів (істотно для 31%, не істотно – для 51%). Парламентські вибори-2007 в Україні: кого і чому обирають виборці?, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2007_polls/sfkeogerjgoe.htm

Таблиця 2. Чинники впливу на голосування за політичну партію, 2008 р., у%*

	дуже важливо	скоріше важливо	скоріше не важливо	зовсім не важливо	важко відповісти
особистість лідера політичної партії	48.5	35.2	7.6	4.5	4.2
політична діяльність лідера і провідних політиків- представників цієї партії	43.3	41.0	6.7	3.8	5.2
діяльність політичної партії у парламенті та місцевих радах	44.4	39,6	7.6	3.4	5.0
діяльність політичної партії на місцевому рівні	49.1	34.6	7.2	3.8	5.3
діяльність політичної партії на національному рівні	50.3	35.2	6.3	3.2	4.9
програма політичної партії та офіційні заяви її лідерів	42.3	36.0	10.8	5.6	5.3
відповідність діяльності політичної партії програмним положенням і заявам лідерів	60.2	26.5	5.0	3.3	5.0

*Опитування проводилося у 2008 р. Центом Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=380 [last viewed: 30.09.2014]

Партійні програми та їх виконання у 2008 р. були важливими для більшості виборців, хоч і поступалися за важливістю, таким чинникам впливу на голосування за політичну партію, як особистість лідера, політична діяльність лідера і провідних політиків-представників відповідної партії, діяльність політичної партії у парламенті та місцевих радах, діяльність політичної партії на місцевому рівні, діяльність політичної партії на національному рівні. Перед виборами 2012 р. чинниками електорального вибору виступили «програма, ідеї, пропозиції» (для 37% громадян) та «лідери» (32%)¹⁴.

Відповідно, на розподіл голосів та депутатських мандатів, за результатами парламентських виборів 2006, 2007, 2012 рр., вплинув ряд чинників. Представлені у парламенті політичні партії, які, як і переважна більшість українських партій, пропонували популістські гасла збільшення добробуту широких верств населення за рахунок збільшення бюджетних видатків на соціальну сферу, отримали підтримку не лише через сподівання виборців на реалізацію партійних програм.

У такому контексті варто враховувати соціокультурні особливості населення. Певний рівень патерналізму, притаманний великій частині населення, який і впливав на очікування від суб'єктів прийняття рішень в соціальній сфері, підтверджують такі дані опитувань. На запитання «Що повинно бути пріоритетним у ситуації обмеженості бюджетних коштів в Україні? (підтримка працездатних чи непрацездатних)» отримано відповіді: «підтримка державою непрацездатних і малозабезпечених громадян шляхом збільшення соціальної допомоги, виплат, субсидій, тощо» - 28,0% громадян, «підтримка державою працездатних громадян шляхом підвищення заробітної плати, створення робочих місць, спри-

---

¹⁴ «Існують певні відмінності у мотивації голосування за різні політичні сили. Так, вже стабільною є вирішальна орієнтація на лідера у виборців «УДАРу» Кличка (69%), далі йдуть такі мотиваційні чинники, як програма, пропозиції (29%) та орієнтація на цю партію як на менше зло (22%). Дещо переважає у мотивації орієнтація на лідера також у виборців «Батьківщини» (38%, у червні було 51%), хоча істотно виражені й інші дві мотивації: програма й пропозиції (32%) та вираження інтересів виборців (30%). Дещо змінилася мотивація виборців ГО «Свобода», у бік більшої орієнтації на програму (57%) і меншу, ніж раніше – на лідерів (40%). Найменше представлена лідерська мотивація у виборців Комуністичної партії: на лідерів орієнтується лише 16% цього електорату, а найбільше приваблює цих виборців програма (51%) та те, що ця партія виражає їхні інтереси (35%). Врівноважені орієнтації на лідерів (40%) і на програму (41%) у виборців партії Наталії Королевської «Україна – Вперед!». Відрізняється від решти мотивація виборців Партії регіонів, де співіснують різні мотиви: 34% підтримують програмні положення та пропозиції цієї партії (у червні – 43%), 26% вважають, що ця партія довела свою здатність ефективної діяльності, 21% орієнтуються на її лідерів (у червні – 32%), а 20% готові проголосувати за цю партію «за звичкою», тому що голосували за неї на попередніх виборах» (Вибори-2012: за кого і чому збираються голосувати виборці? Рейтинги, мотивація вибору, завдання громадськості (загальнонаціональне та експертне опитування), Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2012-year/vibori-2012-za-k.htm)

яння розвитку малому і середньому бізнесу» - 59,9%, «важко відповісти» - 12,1%¹⁵. Водночас, інше опитування показує, що твердження «люди повинні бути рівними в соціально-економічному, матеріальному становищі» обрали 26,2% громадян, твердження «люди повинні бути рівними перед законом, з рівними правами, а матеріальний рівень залежатиме від праці і здібностей» - 70,7%, «важко відповісти» - 3,1%¹⁶. Отже, на думку 28% громадян держава повинна підтримувати непрацевдатних і малозабезпечених громадян шляхом збільшення соціальної допомоги, виплат, субсидій, тощо; у контексті того, що «люди повинні бути рівними в соціально-економічному, матеріальному становищі» (26,2%). Разом із цим, на думку третини громадян, держава «повинна гарантувати всім громадянам пристойний рівень життя, нехай не дуже високий»¹⁷, що свідчить про схильність до лівих поглядів суттєвої частини електорату.

Отже, ще у 2006 році мінімум 28% громадян вважали пріоритетною підтримку непрацевдатних громадян за рахунок бюджетних витрат. Враховуючи, що 12,1% не відповіли на запитання, кількість потенційних виборців популістського уряду становила 40,1%. Якщо екстраполювати ці дані на «соціалістичні» цінності та таку рису політичної свідомості українського суспільства досліджуваного періоду, як патерналізм, можемо стверджувати про потенційну ефективність опортуністичної поведінки уряду, пов'язаної із обіцянками збільшення соціальних видатків та оподаткування.

Від 29,3 до 38,6% населення, за наведеними даними, могли виступити електоратом політичних суб'єктів, які використовували фіскальні способи впливу у вигляді бюджетних видатків на соціальну сферу. Водночас 60-70% потенційно могли не підтримувати популістський уряд, не здатний створювати можливості для підвищення рівня загального добробуту, який супроводжує економічне зростання. Отже, зважаючи на динаміку соціально-економічних показників; соціальні обіцянки та популістські рішення могли виступити способом отримання підтримки суттєвої частини виборців.

¹⁵ За даними опитування, проведеного у листопаді 2006 р. Центром Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=217; [last viewed: 30.09.2014].

¹⁶ За даними опитування проведеного у червні 2008 р. Центром Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=341; [last viewed: 30.09.2014].

¹⁷ Коли громадянам пропонували два твердження, 35,5% обрали «держава повинна гарантувати всім громадянам пристойний рівень життя, нехай не дуже високий», а 61,3% «держава повинна створити умови для того, щоб громадяни могли забезпечити собі гідний рівень життя», 3,1% не змогли відповісти. (За даними опитування проведеного у червні 2008 р. Центром Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.uceps.org/ukr/poll.php?poll_id=340 [last viewed: 30.09.2014].

У цих умовах прояви соціальних деформацій, спричинені низьким рівнем оплати праці, необхідністю проведення соціальної, пенсійної, податкової реформ, спонукали політичні партії (орієнтовані на отримання виборчої підтримки) до включення у передвиборчі програми популістських гасел, які могли б зацікавити широкі верстви населення. Відповідно, критерієм вибору електорату виступав рівень доходів, і політичні партії пропонували переважно гасла, привабливі для виборців із невисоким рівнем добробуту. Отже, соціальна диференціація, низький рівень суспільного добробуту, прагнення швидкого покращення економічного становища, виступили економічними чинниками так званої «соціальної спрямованості» передвиборчих програм.

Розглянемо передвиборчі програми політичних партій, які отримали найбільшу підтримку суспільства за результатами виборів до Верховної Ради у 2006, 2007, 2012 рр., і у передвиборчих програмах переважної більшості з яких присутні соціальні гасла, обіцянки покращення матеріального становища незаможних верств населення шляхом збільшення соціальних виплат. Результати виборів до Верховної ради V-VII скликань такі. У 2006 р. за «Партію регіонів» проголосували 32,14% виборців, за «Блок Юлії Тимошенко» - 22,29%, за Блок «НАША УКРАЇНА» - 13,9%, за «Соціалістичну партію України» - 5,69%, за «Комуністичну партію України» - 3,66%. У 2007 р. «Партія регіонів» отримала 34,37% голосів виборців, «Блок Юлії Тимошенко» - 30,71%, Блок «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМОБОРОНА» - 14,15%, «Комуністична партія України» - 5,39%, «Блок Литвина» - 3,96%. У 2012 р., за даними голосування у багатомандатному окрузі, підтримка «Партії регіонів» становила 30,00%, підтримка «Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина»» - 25,54%, «Політичної партії «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка»» - 13,96%, «Комуністичної партії України» - 13,18%, «Політичної партії Всеукраїнське об'єднання «Свобода»» - 10,44%¹⁸.

Підвищення соціальних виплат малозабезпеченим верствам населення є найпоширенішою обіцянкою у передвиборчих програмах українських політичних партій. При цьому, як підтверджують економісти, «більшість пріоритетів сформульовано без чітких числових орієнтирів»¹⁹. У 2007 р. Програма Блоку Юлії Тимошенко (БЮТ) містила гасло «достроковими виборами ми примусимо владу зробити доплати

---

¹⁸ Дані Центральної виборчої комісії України, www.cvk.gov.ua, [last viewed: 30.09.2014]

¹⁹ О. Блінов, *Куди прориваємося? Аналіз виборчої програми БЮТ «Український прорив»*, «Економічна правда», 2007, 15 серпня, [електронний документ]; www.epravda.com.ua/publications/2007/08/15/146459/

до пенсій та зарплат»²⁰. Як коментують економісти, «Якщо раніше дострокові вибори було спрямовано на боротьбу зі «зрадою» чи на відтворення справедливого відтворення громадського волевиявлення у політичній системі, то тепер – це просто засіб давати громадянам гроші?»²¹. Отже, питання «доплат» чи підвищення заробітної плати, мінімальної або середньої, у такому контексті також виступило предметом уваги політичних партій.

У такій ситуації ліві політичні партії, не обіцяючи високих доходів населенню, пропонують властиві для їх ідеології механізми гарантування соціальних стандартів. Відповідні наміри збільшення соціальних виплат, реальних доходів та заробітної плати, пенсій, стипендій, наявні у передвиборчій програмі Соціалістичної партії України (СПУ) 2006 р. Того ж року, Комуністична партія України (КПУ), декларуючи прагнення проведення політики, спрямованої на «забезпечення суттєвого приросту реальних доходів населення»²² та підвищення платоспроможного попиту громадян, орієнтувалася на збільшення фонду оплати праці як фонду підвищення розміру виплат непрацюючим. У 2007 р. КПУ, як і раніше, обіцяла подвоєння до 2010 р. реальних доходів працюючих, не вказуючи втім спосіб досягнення цієї цілі. Обіцянка КПУ підвищити у 2008 р. мінімальну заробітну плату до 792 грн., та декларування наміру встановлення мінімальної пенсії на рівні не нижчому, ніж 70% реальної середньої зарплати, свідчить про популізм, оскільки пропонований рівень оплати праці у абсолютному вимірі є неналежним, водночас підвищення виплат, із орієнтацією на цей рівень, вимагає додаткових видатків із державного бюджету, перешкоджаючи розвитку економіки шляхом збільшення капітальних видатків, тощо, які сприяли б розвитку економіки, належному підвищенню рівня доходів населення. У такому контексті КПУ вже у 2012 р. планувала зростання доходів шляхом зростання частки оплати праці у собівартості продукції, паралельно обіцяючи підвищення заробітної плати працівників бюджетних підприємств. І водночас не пояснюючи, із використанням яких джерел має намір розширення соціальних пільг, враховуючи «конституційне гарантування першочергового фінан-

²⁰ *Передвиборна програма Блоку Юлії Тимошенко УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ*, Газета «Голос України», 2007, 14 вересня, № 164, с. 5.

²¹ О. Блінов, *Куди прориваємося? Аналіз виборчої програми БЮТ «Український прорив»*, «Економічна правда», 2007, 15 серпня, [електронний документ]; www.epravda.com.ua/publications/2007/08/15/146459/.

²² *Владу і власність - трудовому народу України! Передвиборна програма Комуністичної партії України*, Газета «Голос України», 2006, 18 березня.

сування соціальних видатків»²³. Подальший намір КПУ у 2012 р. також властивий для її ідеології, а саме посилення державного контролю над ціноутворенням, як і планування індексації доходів, повинен був переконати виборців у потенційному збільшенні споживчого попиту. Стосовно зростання споживчого попиту, у такому контексті, вважаємо, що варто навести присутню у передвиборчій програмі Соціалістичної партії України у 2006 р. та властиву для соціалістів обіцянку встановлення державою «суспільного контролю» над цінами на деякі товари, що повинно було б привабити виборців.

Політична партія «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка», яка як і більшість політичних партій, у 2012 р. обіцяла підвищити мінімальну заробітну плату та пенсії до належного рівня, забезпечити вищий рівень доходів громадян; водночас вважала, що необхідною є адресна соціальна допомога. Із тих політичних сил, які пройшли до парламенту, окрім цієї політичної сили ніхто не приділив цьому належної уваги. Натомість обіцянки інших політичних партій збільшення наявних соціальних виплат виступило б чинником підвищення темпів інфляції, та відповідно, не вплинуло б або вплинуло б негативно на реальні доходи населення.

При цьому, актуальне, за умов невисокого рівня доходів населення, питання сплати комунальних послуг, деякі політичні партії теж використовували для формулювання популістських гасел. Обмеження (за намірами СПУ у 2006 р.) суми комунальних платежів до 12% від доходу сім'ї, є популізмом, реалізацію яких партія, у разі приходу до влади, не могла здійснити. ВО «Батьківщина» у 2012 р. пішла далі та пропонувала заборонити стягувати пеню за заборгованість із комунальних платежів «поки істотно не підвищиться рівень життя», що призвело б до тотального нехтування оплати комунальних послуг населенням та колапсу житлово-комунальної сфери, відповідного зростання бюджетних видатків на цю статтю, і податкового навантаження на населення. Ця ідея є проявом опортуністичної поведінки політичної партії, як і інші, якими виступили збільшення мінімальної заробітної плати, та ідея перерахунку пенсій, без пояснення механізму фінансування видатків, а також критика пенсійної реформи.

---

²³ ПОВЕРНЕМО КРАЇНУ НАРОДУ! Передвиборна програма Комуністичної партії України 2012 р., [електронний документ]; www.kpu.ua/ru/41336/povernemo-krainu-narodu-peredviborna-programa-komunistichnoi-partii-ukraini.

В цілому, гасло підвищення розміру пенсій пропонувала переважна більшість політичних партій. Обіцянки стосувалися або 1) підвищення мінімальної пенсії до прожиткового мінімуму або вище²⁴ паралельно із скасуванням привілейованих пенсій²⁵, або 2) підвищення пенсій конкретних професійних груп²⁶. Загалом обіцянки підвищення пенсій у деяких програмах супроводжувалися описом відповідних способів зміни системи пенсійного забезпечення, та подекуди обіцянками провести пенсійну реформу. Зокрема «Наша Україна» перед парламентськими виборами у 2006 р. пропонувала під гаслом «Кожному – СПРАВЕДЛИВІСТЬ!» реформування системи надання соціальної допомоги, у тому числі орієнтуючись на пенсіонерів, молодь, людей із обмеженими можливостями. Позитивом виступило вказування у партійній програмі «Нашої України» намірів розвивати приватні пенсійні фонди, як такі, які сприятимуть вирішенню завдання підвищення пенсій до розмірів, які перевищують прожитковий мінімум, що є відносно «реалістичною» обіцянкою. Натомість пропонована БЮТ у 2006 р. нова пенсійна система, із покладанням на державу завдання захисту відкладених на пенсійні рахунки коштів від знецінення, залежала б від зовнішніх чинників, які у довготривалому періоді унеможливили б ефективне функціонування. У 2007 р. НУНС пояснював намір підвищити пенсії скасуванням «пільгових» пенсій депутатам і міністрам. Проте обіцяний рівень доходів був неналежним, із точки зору економічної оцінки, коли прожитковий мінімум не відповідав базовим потребам населення; як і пропоновані НУНС у 2007 р. темпи підвищення «мінімальної зарплати до 600 грн., а середньої - до 2100 грн., підвищення зарплат у бюджетних сферах на 58% після повного запровадження у 2008 році Єдиної тарифної сітки»²⁷.

Проте недостатню увагу, на нашу думку, у програмах приділено питанню підвищення прожиткового мінімуму до належного рівня. Це дозволяє нам вважати декларативні гасла про підвищення заробітної плати та пенсій до рівня, який перевищує прожитковий мінімум, тими, що не містять намірів сприяти створенню умов для підвищення рівня добробуту широких верств населення.

²⁴ Як у програмах «Нашої України» та СПУ у 2006 р., «Блоку Юлії Тимошенко» (БЮТ) та КПУ у 2007 р., Політичної партії «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка» та «Україна Вперед» у 2012 р.

²⁵ Зокрема «НАША УКРАЇНА – НАРОДНА САМООБОРОНА» (НУНС) у 2007 р. пропонував скасування «пільгових» пенсій депутатам і міністрам.

²⁶ Як і вказували програми Партії регіонів (ПР) у 2012 рр., прагнути збільшення пенсій для працівників правоохоронних та військових структур.

²⁷ Передвиборна програма Блоку «НАША УКРАЇНА - НАРОДНА САМООБОРОНА»: «ДЛЯ ЛЮДЕЙ - А НЕ ПОЛІТИКІВ!», Газета «Голос України», 2007, 21 вересня, № 169, с. 5.

У такому контексті варто відзначити, що у 2012 р. «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка» пропонував не просто встановлення пенсій на належному рівні, а і єдиний принцип нарахування пенсій, що вказано доволі чітко, поступовий перехід до накопичувальної системи, що є конструктивним пунктом передвиборчої програми. Навіть праворадикальна Політична партія Всеукраїнське об'єднання «Свобода» у 2012 р., хоч і використовувала небагато соціальних гасел у передвиборчій програмі, проте назвала необхідність скасування пенсійної реформи.

Іншою суспільною групою, яка привернула увагу політичних партій у прагненні збільшити підтримку, є молодь. При цьому орієнтовані на молодь гасла про підвищення стипендій, надання державою першого місця роботи та іпотек на пільгових умовах, також виступили популістськими, тими, реалізація яких у економічних умовах країни у досліджуваному періоді, призвела б до надмірних видатків.

У передвиборчій програмі БЮТ 2006 р., побудованій на гаслах справедливості, розділ «Справедлива соціальна політика» містив обіцянку, що буде встановлена «для усіх закладів освіти незалежно від форми власності [...] єдина вартість послуг по вихованню та освіті дітей»²⁸. Це, на нашу думку, призвело б або 1) до зниження освітнього рівня внаслідок відсутності стимулів до надання якісних послуг; або 2) до запровадження додаткової оплати за вищий рівень послуг, що сприяло б корупції та розвитку тіньового сектору економіки (у ситуації низької оплати); або 3) до додаткових державних видатків для навчання незаможних верств населення (у ситуації високої ціни), що є непередбаченим навантаженням на державний бюджет. У цій сфері КПУ у 2006 р. пропонувала «за рахунок державного фінансування створити мережу дошкільних закладів, дитячих санаторіїв, таборів відпочинку, позашкільних спортивних і мистецьких закладів»²⁹, не враховуючи можливості державного бюджету.

Традиційно політичні партії, орієнтуючись на молодь як потенційний електорат, декларують намір підвищення стипендій. Збільшення стипендій обіцяли програми БЮТ у 2006 р., ПР у 2007 та 2012 рр. КПУ у 2007 р. теж додала до програмних обіцянок підвищення стипендій.

Підвищення виплат при народженні дитини стало традиційною обіцянкою БЮТ. НУНС у 2007 році, аналогічно, пропонував «збільшення до-

---

²⁸ ПРОГРАМА Виборчого блоку політичних партій „Блок Юлії Тимошенко”, Газета «Голос України», 2006, 10 лютого.

²⁹ Владу і власність - трудовому народу України! Передвиборна програма Комуністичної партії України, Газета «Голос України», 2006, 18 березня.

помоги при народженні дитини, а також допомоги багатодітним сім'ям. Того ж року КПУ, за загальною тенденцією, запропонувала збільшення виплат при народженні дитини. ПР у програмі 2007 р., як і у 2012 р., намагалася використовувати відповідне популістське гасло та обіцяти додаткові виплати по 100 та 200 грн. на місяць, що не вплинуло б на рівень добробуту, проте суттєво збільшило б навантаження на державний бюджет.

Відверто популістськими є гасла «Нашої України» у 2006 р. про надання «гідної» фінансової підтримки сім'ям, які виховують чужих дітей (у партійній програмі не вказано ані джерела фінансування цієї ініціативи, ані механізми контролю, які забезпечують від протиправних дій об'єктів такого фінансування), та про встановлення із 2007 року державних стипендій для навчання молоді за кордоном, збільшення кредитів для молодіжного житлового будівництва (без вказування джерел фінансування ініціатив). У 2006 р. СПУ теж пропонувала «гарантії освіти, працевлаштування і повноцінне житлове кредитування»³⁰ для молоді.

Отже, проявом популістських гасел, орієнтованих на молодь, виступили не лише обіцянки підвищення стипендій, але і наміри знизити відсоток по кредиту на придбання житла, гарантування державою першого робочого місця. БЮТ у 2006 р. пропонував надання безвідсоткових іпотек, у 2007 р. обіцяв «довгострокові кредити для молодих сімей на 25–35 років під 2–4% річних для придбання житла»³¹. Стосовно дешевих кредитів на житло, економісти стверджують, що різницю доплачуватиме держава. При зниженні ставок за іпотекою від 15–20% річних до 10% із різницею між ринковою та пропонованою ставкою у 6–8%; у 2006 р. (коли обсяги виданих іпотечних кредитів становили 13,2 млрд. грн.) щорічні темпи зростання у 50% при виконанні такої передвиборчої обіцянки, призвели б до необхідності доплати державою до 2008 року 594 млн. грн.³² Обіцяне у передвиборчій програмі КПУ у 2006 р. «державне фінансування будівництва житла для незаможних і пільговиків, робітників та інтелігенції», створення системи «дотацій, субсидій і кредитів для будівництва індивідуального і кооперативного житла» на той час не було «під-

³⁰ *Передвиборна програма Соціалістичної партії України до виборів у Верховну Раду 2006 року «Збудуємо Європу в Україні»*, Газета «Голос України», 2006, 11 лютого.

³¹ *Передвиборна програма Блоку Юлії Тимошенко УКРАЇНСЬКИЙ ПРОРИВ*, Газета «Голос України», 2007, 14 вересня, № 164, с. 5.

³² «вже через п'ять років роботи цієї схеми держава сплачуватиме 7,8 млрд. грн. А кредити видають на 25–30 років! Тобто навіть у разі відмови від цього механізму 2012 року на бюджеті і надалі залишатимуться щорічні зобов'язання у 7,8 млрд. грн. Тобто наступні покоління і будуть оплачувати собі дешеві кредити». (О. Блінов, *Куди прориваємося? Аналіз виборчої програми БЮТ «Український прорив»*, «Економічна правда», 2007, 15 серпня, [електронний документ]; www.epravda.com.ua/publications/2007/08/15/146459/)

кріплене» можливостями державного бюджету. У програмі 2007 р. КПУ зберегла намір здійснювати «державне фінансування будівництва житла для незаможних громадян і пільговиків» та створення системи «дотацій, субсидій і кредитів для будівництва житла на доступних умовах»³³. До того ж, КПУ пропонувала будівництво соціального житла для користування на правах оренди. Наміри дешевих іпотек проголошувала у 2007 та 2012 рр. програма ПР. Аналогічно, Політична партія «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка» у 2012 р. висловлювала програмні наміри про доступність житла, не пояснюючи способи його реалізації.

У конкуренції за голоси молодих виборців, переважна більшість політичних партій пропонує надання гарантованого першого місця роботи для молодих фахівців. Обіцянка є популістською, оскільки працевлаштовувати їх на державні підприємства, означало б зниження професійного рівня працівників, внаслідок відсутності конкуренції, та низький рівень оплати праці, внаслідок обмеженості бюджетних коштів. Зокрема обіцянка першого робочого місця для молоді присутня у передвиборчих програмах КПУ 2006 р. та 2007 р. Перед наступними виборами робочі місця для молоді обіцяла ВО «Батьківщина». Про «квотування» робочих місць для молоді писав «Український Демократичний Альянс за Реформи Віталія Кличка», про гарантії першого робочого місця для молоді, у 2012 р. продовжувала писати КПУ.

Іншим способом приваблення виборців виступила обіцянка повернення вкладів «Ощадбанку» СРСР. У 2006 р. намір СПУ повернути заощадження громадян «через видатки бюджету та за рахунок спеціально створеного фонду»³⁴, та намір КПУ, як і у програмі 2007 р., повернути заощадження протягом 5 років, виступили популістським гаслом, реалізацію якого політичні партії, у разі приходу до влади, не могли здійснити. У 2008 р. спроби уряду Ю.Тимошенко розпочати виплати вкладникам «Ощадбанку», за рахунок надходжень від приватизації, негативно вплинули на виконання видаткової частини державного бюджету, суттєво зменшили необхідні для розвитку економіки капітальні видатки. А запровадження субвенції у розмірі 2 млрд. грн. для компенсації заощаджень в рахунок оплати житлово-комунальних послуг, було економічно

---

³³ *Владу і власність - трудовому народу України! Передвиборна програма Комуністичної партії України*, Газета «Голос України», 2006, 18 березня.

³⁴ *Передвиборна програма Соціалістичної партії України до виборів у Верховну Раду 2006 року «Збудуємо Європу в Україні»*, Газета «Голос України», 2006, 11 лютого.

недоцільним та сприяло непрозорості діяльності у відповідних сферах. Попри це, у декларативних обіцянках ПР у передвиборчій програмі 2012 р., присутня ідея виплати вкладів Ощадбанку СРСР у сумі до 5000 грн. КПУ у 2012 р. теж обіцяла «повернення трудових заощаджень»³⁵.

Потрібні у досліджуваному періоді економічні реформи, які політичні партії могли б пропонувати виборцям, стосувалися впровадження державної програми зайнятості, проведення податкової, соціальної та пенсійної реформ. Проте здійснення відповідних заходів лише частково представлено у програмах деяких політичних партій, що пояснюється, як небажанням та/або неспроможністю сформулювати відповідні положення, так і не приділенням суспільством достатньої уваги можливості вирішення питань у довгостроковій перспективі, на відміну від прагнення великої частини громадян швидкого покращення матеріального становища, навіть на низькому рівні. У такому контексті орієнтація політичних партій на максимально широкий електорат, у тому числі за віковим критерієм, спричинила подібність популістських обіцянок.

3. Виконання партійних програм та довіра до політичних партій: прояви та наслідки *ex post* опортунізму

У контексті розгляду опортуністичної поведінки політичних партій, пов'язаної із формуванням та реалізацією партійних програм, проявом *ex post* опортунізму є систематичне невиконання декларованих у передвиборчі періоди намірів, а також відхилення парламентом законопроекту про внесення змін до закону «Про політичні партії в Україні», у якому запропоновано запровадження щорічних звітів політичних партій про виконання передвиборчих програм. Натомість передвиборчі програми визнано засобами агітації³⁶. Тут варто вказати, що законопроект було подано ще 2008 року, друге читання відбулося 2011 року, і за результатами голосування він не отримав підтримки, ані більшості, ані опозиції. Пояснюють ситуацію дані про виконання політичними партіями, представленими у ВР VI скликання, передвиборчих програм (за даними фундації «Відкрите суспільство»).

---

³⁵ ПОВЕРНЕМО КРАЇНУ НАРОДУ! Передвиборна програма Комуністичної партії України, [електронний документ]; www.kpu.ua/ru/41336/povernemo-krainu-narodu-peredviborna-programa-komunistichnoi-partii-ukraini.

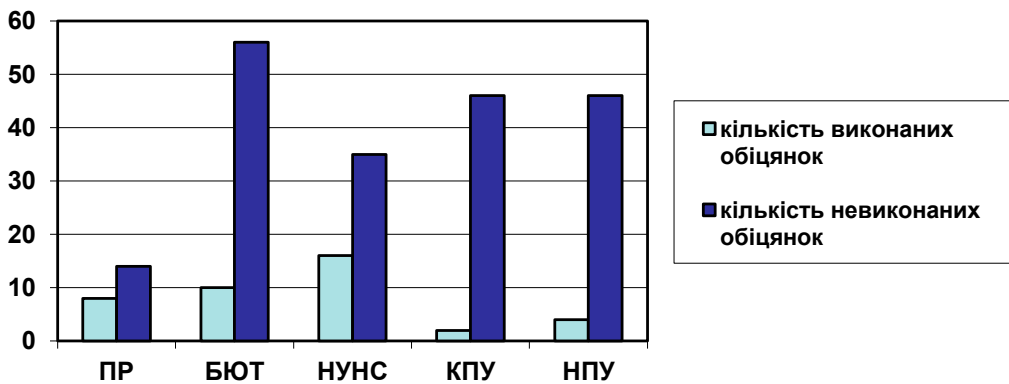
³⁶ Рішення Вищого адміністративного суду України від 21 липня 2011 року, Єдиний державний реєстр судових рішень, [електронний документ]; www.reyestr.court.gov.ua; [last viewed: 30.09.2014].

Таблиця 3. Виконання політичними партіями, представленими у ВР VI скликання, передвиборчих програм*.

Партія	Виконано (відсоток)	Не виконано (відсоток)
Партія регіонів	8 (29)	14 (50)
«Блок Юлії Тимошенко»	10 (11)	56 (59)
«НАША УКРАЇНА - НАРОДНА САМООБОРОНА»	16 (26)	35 (57)
Комуністична партія України	2 (3,5)	46 (79)
Народна партія України	4 (6)	46 (72)

*За даними: Передостанній залік: робота фракцій Верховної Ради України (листопад 2007 р. - грудень 2011 р.), «Як працює твій депутат: Інформаційно-аналітичний журнал», 2012 № 1, с. 18.

Діаграма 1. Виконання політичними партіями, представленими у ВР VI скликання, передвиборчих програм, кількість.*

*За даними таблиці 3

Тут варто вказати і на рівень довіри до політичних партій, який на момент виборів не був високим. Як видно із табл. 2, відповідність діяльності політичної партії програмним положенням і заявам лідерів у 2008 р. важлива для понад 86% виборців. Це пояснює низькі показники довіри суспільства до політичних партій.

Таблиця 4. Рівень довіри громадян до політичних партій, 2005-2010 рр. [%*]

період	довіряю	не довіряю
Лютий 2005	24.1	62.4
Листопад 2005	16.1	67.7
Травень 2006	21.6	65.9
Грудень 2006	15.1	74.3
Березень 2007	18.5	73.3
Грудень 2007	22.5	67.7
Березень 2008	19.5	68.8
Грудень 2008	12.5	79.5
Березень 2009	8.4	80.0
Жовтень 2009	16.8	78.1
Травень 2010	23.9	65.9

*Таблицю складено за даними: Партійна система України: особливості становлення, проблеми функціонування, тенденції еволюції, "Національна безпека і оборона", 2010 № 5, с. 27.

Бачимо, що після виборів 2007 року та формування коаліції, рівень довіри зріс, проте починаючи з 2008 року почав знижуватися, і досяг найменшого у досліджуваному періоді показника у березні 2009 року (що можемо частково пояснити економічною ситуацією та неспроможністю політичних партій її розв'язати).

Таблиця 5. Динаміка довіри громадян України до політичних інститутів, 2005-2011 рр. (дані за шкалою від 0 – «не довіряю» до 10 - «повністю довіряю»)*

Рік	Довіра до парламенту	Довіра до політиків	Довіра до політичних партій
2005	4,80	3,74	3,61
2007	2,32	2,04	2,31
2009	1,16	1,51	1,66
2011	1,99	1,85	1,99

*За даними зі статті: Україна пасе задніх за рівнем довіри до органів влади, "Українська правда", 2013, 11 лютого, [електронний документ]; www.pravda.com.ua/news/2013/02/11/6983262/ [last viewed: 30.09.2014]

Непрозорість та низький рівень відповідальності (і пов'язана із цим агітаційна та парламентська діяльність), як і неналежне виконання представницької функції і політичних партій, і парламенту, є ще одним проявом політичного опортунізму. Відповідно, низький рівень довіри як до політичних партій, так і до політиків та парламенту в цілому, пояснюється низьким відсотком виконання партійних обіцянок. При цьому розгляд питання передвиборчих обіцянок політичних партій у соціальній сфері, їх виконання, та відповідний низький рівень довіри суспільства як наслідок опортуністичної поведінки політичних партій, зумовлює потребу врахування того, що суспільство, в цілому, розуміє мотивації суб'єктів прийняття політичних рішень.

На запитання «Як Ви вважаєте, чим керуються політики ухвалюючи важливі політичні рішення – власними інтересами чи інтересами держави?» надано такі відповіді: «винятково власними інтересами» (22.1%), «здебільшого власними інтересами» (49.0%), «здебільшого інтересами держави» (13.1%), «винятково інтересами держави» (2.5%), «важко сказати» (13.3%)³⁷. При цьому громадяни вважали, що у виборчій агітації політики «завжди брешуть» (22.1%), «здебільшого брешуть» (54.5%), «здебільшого кажуть правду» (8.8%), «завжди говорять правду» (0.4%)³⁸.

Напередодні парламентських виборів 2006 р. надано такі відповіді на запитання «Чому Уряд здійснив значне збільшення соціальних виплат?»: «таким чином були виконані передвиборні зобов'язання Президента України» - 10.0%, «для того, щоб покращити становище непрацевдатних і малозабезпечених громадян» - 21.1%, «щоб забезпечити підтримку провладних партій на парламентських виборах 2006 року» - 40.4%, 11.5% не змогли відповісти. Отже, близько 41% опитуваних вважали збільшення соціальних виплат наслідком передвиборчої конкуренції³⁹. Водночас близько 50% виборців не вважали соціально-економічну політику держави спрямованою на подолання соціальних диспропорцій, і лише 12,4% оцінювали дії влади як спрямованих на розвиток середнього класу: у відповідь на питання «На що насамперед спрямовано соціально-економічна політика влади?», громадяни вказали «формування і

---

³⁷ Громадська думка населення України — січень 2006 року, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2006_polls/gromadska-dumsichen-2006-roku.htm; [last viewed: 30.09.2014].

³⁸ Відповідь «важко сказати» обрали 14.2%. Громадська думка населення України — січень 2006 року, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2006_polls/gromadska-dumsichen-2006-roku.htm; [last viewed: 30.09.2014].

³⁹ Опитування проведено у квітні 2005 р. Центом Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=219; [last viewed: 30.09.2014].

підтримку середнього класу» - 12.4%, «підтримку бідних» - 18.4%, «підтримку великого капіталу» - 47.4%, «важко відповісти» - 21.9%⁴⁰.

Після парламентських виборів 2012 р. громадяни стверджували, що «у більшості сфер становище в Україні погіршилося». Найбільше погіршення відмітили у рівні цін та тарифів (погіршення зазначили 75% населення), в упевненості громадян у завтрашньому дні (54%), в економічному становищі України (52%), у рівні стабільності (51,5%), в охороні здоров'я (50%), в оплаті праці (50%), у ставленні влади до громадян (46%), у ставленні громадян до влади (51%),⁴¹ тощо. Незмінними були, на думку переважної більшості, рівень добробуту власної родини (50%), пенсійне забезпечення (44,5%), соціальний захист (39%)⁴², тощо. Громадяни не назвали сфери, де б переважали зміни на краще⁴³. Конкретніше можемо показати дані у таблиці 6.

Таблиця 6. На Вашу думку, яким чином протягом останнього року змінилося становище в Україні в таких сферах?*

	Змінилося на краще	Змінилося на гірше	Не змінилося	Важко відповісти
Економічне становище країни	9,9	51,9	35,1	3,0
Рівень добробуту Вашої родини	8,5	39,1	50,4	2,1
Рівень демократії	5,9	37,3	48,0	8,8
Охорона здоров'я	5,0	49,7	39,9	5,4
Освіта	8,0	36,4	46,6	9,0

⁴⁰ За даними опитування, проведеного у червні 2008 р. Центром Разумкова (Україна), [електронний документ]; www.ucerps.org/ukr/poll.php?poll_id=348; [last viewed: 30.09.2014].

⁴¹ 2012: політичні підсумки і прогнози - загальнонаціональне опитування, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2012-year/hivhawirgjoawejgoaejhoj_1356706880.htm; [last viewed: 30.09.2014].

⁴² 2012: політичні підсумки і прогнози - загальнонаціональне опитування, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2012-year/hivhawirgjoawejgoaejhoj_1356706880.htm; [last viewed: 30.09.2014].

⁴³ 2012: політичні підсумки і прогнози - загальнонаціональне опитування, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2012-year/hivhawirgjoawejgoaejhoj_1356706880.htm; [last viewed: 30.09.2014].

Соціальний захист (соціальні виплати, допомоги, субсидії тощо)	13,1	39,2	39,5	8,2
Пенсійне забезпечення	12,4	34,4	44,5	8,8
Оплата праці	5,3	49,6	39,4	5,7
Рівень цін і тарифів	2,4	74,9	19,8	2,9
Упевненість громадян у завтрашньому дні	5,1	53,7	33,9	7,3
Рівень стабільності	7,0	51,5	36,1	5,4
Ситуація в країні в цілому	6,9	50,1	37,6	5,4

*Таблицю складено за даними: 2012: політичні підсумки і прогнози - загальнонаціональне опитування, Фонд «Демократичні ініціативи», [електронний документ]; www.dif.org.ua/ua/polls/2012-year/hivhawirgoawejoaejhoj_1356706880.htm; [last viewed: 30.09.2014].

Проте, коли у післявиборчий період суспільство висловлює задоволення або незадоволення державною політикою, відбувається оцінка не стільки політичних партій, які формують орган законодавчої влади та представницькі органи місцевої влади, скільки уряду, профільних міністрів та/або президента як носіїв виконавчої влади. Відповідно, навіть в умовах низького рівня довіри до політичних партій, на парламентських виборах громадяни не завжди пов'язують дії влади із невиконаними передвиборчими обіцянками політиків, які йшли за партійними списками. Одним із пояснень може бути низький рівень обізнаності на партійних програмах, попри ствердження у опитуваннях про їх важливість для підтримки політичної партії. Отже, виборці можуть продовжувати голосувати за попередньо обрані політичні партії або демонструвати так зване «протестне» голосування, спричинене недовірою до наявних політичних інститутів.

4. Висновки

Із однієї сторони, наявність конкурентної партійної та виборчої систем є важливою для демократичності політичного режиму та підтримання належного рівня відповідальності політичної еліти, проте з іншої сторони, саме опортуністична поведінка суб'єктів прийняття політичних рішень сприяє негативним наслідкам такої конкуренції.

Одним із проявів опортуністичної поведінки у виборчому процесі виступає декларування невиконуваних передвиборчих програм політичних партій. Зокрема переважна більшість парламентських політичних партій, представлених у ВР України V-VII скликань, у своїх передвиборчих документах проголошувала наміри збільшення мінімальної заробітної плати, пенсій, соціальних виплат малозабезпеченим верствам, надання дешевих кредитів, першого робочого місця для молоді, подекуди обіцянки звільнити населення від сплати комунальних послуг на невизначений період, наміри повернення банківських вкладів. Замість декларування цілей проведення соціальної, пенсійної, податкової реформ, а також розвитку тих сфер економіки, які сприяли б економічному зростанню та, відповідно, зростанню добробуту населення, політичні партії обрали шлях популізму. Вони намагалися привабити виборців обіцянками швидкого зростання доходів, проте на рівні, який не гарантував належного матеріального забезпечення, та у спосіб, який міг спричинити підвищення темпів інфляції, збільшити навантаження на державний бюджет, спричинити зростання податкового навантаження на населення, негативно вплинути на розвиток малого та середнього підприємництва – сфер, у яких задіяна суттєва частина населення країни. При цьому варто сказати про подібність декларованих намірів у соціальній сфері (властивих здебільшого для лівих ідеологій), незалежно від ідеологічного спрямування політичних партій.

Відповідні прагнення політичних партій, «соціальна» орієнтація їх передвиборчих програм, зумовлені особливостями суспільного прийняття, коли велика частина суспільства приділяла увагу цим програмам, та водночас прагнула збільшення обсягів соціальних виплат, матеріального зрівняння населення, в умовах суттєвого матеріального розшарування. Втім систематичне невиконання політичними партіями передвиборчих обіцянок та відсутність правових механізмів регламентації цієї сфери, коли законом передвиборчі програми визнано лише засобами агі-

тації, а політичні партії є невідповідними громадянам, спричиняє низький рівень довіри суспільства до політиків, політичних партій та парламенту як представницького органу. Таким чином, можемо стверджувати, що у досліджуваному періоді політичні партії не виконували, щонайменше, ідеологічну та репрезентативну функції, виступаючи, внаслідок цього, квазіінститутами.